

Tirsdag 10. september 2013
HUSMANN I ULLENSAKER

Filmen "Husmann i Ullensaker" som ble vist denne kvelden er produsert av NRK som nr. 5 i serien "Bilder fra Norgeshistorien". Den ble vist i NRK Fjernsynet 3/12-1979. Programleder var Per Simonnæs.

Filmen bygger blant annet på Tore Prysers hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo 1974: "Thranittene i Ullensaker. En sosialhistorisk analyse", og "Utvandring fra Ullensaker 1867-99. En sosialhistorisk undersøkelse", hovedoppgave i historie ved Universitetet i Oslo 1979 av Elisabeth Koren. Dessuten bygger filmen på Eilert Sundts materiale. Se referat av filmens innhold i møterefertatet fra 3. februar 2009 da også denne filmen ble vist.

Det var mange fra Borgenområdet som gikk inn i thranitterbevegelsen i 1850. Nedenfor finnes litt informasjon om disse.

THRANITTER I BORGENOMRÅDET

Marcus Thrane (1817-1890) var leder for den første norske arbeiderbevegelsen. Etter 1½ år var det 30.000 medlemmer i 300 lokalforeninger spredt rundt i landet. Thranittene ønsket bl.a. alminnelig stemmerett, avskaffelse av vernetoll, reform av almueskolen og bedring av husmennenes kår.

I Ullensaker var det ikke bare husmenn som gikk inn i thranitterbevegelsen i starten, men også selveiende gardbrukere. Grunnen var kampen mot Hovedbanen Oslo-Eidsvoll som ville ødelegge det økonomiske grunnlaget for plankekjørerene.

Husmennene og konene deres møtte fram på Marcus Thranes agitasjon i 1850. 7. april samme år ble den første thranitterforening stiftet på Borgen og deretter kom det en på Langbakk. Disse var de første foreningene på Øvre Romerike. Ikke noe annet sted i Ullensaker fikk thranitterbevegelsen så stor tilslutning av både gardbrukere og husmenn som i Borgenområdet. Foreningen på Borgen hadde 60 medlemmer.

I filmen ser vi fra oppstarten av Langbakk arbeiderforening. Foreningene her i bygda ble stiftet av Abraham Jørgensen Borgen. Ved siden av Abraham Borgen var det også andre thranittledere fra Borgenområdet – Ole Olsen Randby og hans sønn Johan Olsen Randby og Lars Larsen Langbakk. Ingen av lederne for thranitterbevegelsen i 1850 var typiske husmenn, men befant seg i etter datidens sosiale middelklasse.

Marcus Thrane ble arrestert allerede sommeren 1851 og fikk 4 års tukthus. Thranitterbevegelsen ble nedlagt. Thrane utvandret seinere til Amerika og døde der i 1890.

ABRAHAM JØRGENSEN BORGEN

Abraham Jørgensen Borgen var husmannssønn født 1816 i Strøm i Sør-Odal. Han giftet seg med Karen Andrine som var datter på Borgen Store i 1843 og bodde som innerst der i 1850. Fra Abraham Jørgensen Borgen sin slekt og bekjentskapskrets på Borgen-gardene, spredte thranitterbevegelsen seg ut over hele Ullensaker. Han var med å stifte foreninger over hele landet, i alt bortimot 80 foreninger på Østlandet og i Trøndelag. Våren 1851 begynte myndighetene å reagere hardere mot thranitterbevegelsen og mange ledere ble arrestert. Abraham Jørgensen Borgen med familie flyttet til Skjerstad ved Bodø så han unngikk dermed å bli arrestert. Seinere endte familien opp i Murmansk.

OLE OLSEN RANDBY

Storbonden Ole Olsen Randby ble født på Døhli i Ullensaker i 1790, men flyttet til svigermorens bruk Randbyengen under Øvre Randbye i 1811, samme året han giftet seg med Anne Johansdatter Randby. Fra 1827 sto han som eier av Hillern gard og var rundt 1840 en av de største eiendomsbesitterne i Ullensaker. I 1840-årene drev han også med plankekjøring og han hadde dessuten handelsvirksomhet på Gardermoen rundt 1850.

Ole Olsen Randbys virksomhet ble trappet ned på alle fronter etter 1850 og i 1863 var nesten alle eiendommer gått på tvangsauksjon. Han hadde bare selveierplassen Sydbakken utskilt fra Elstad, og parter av Sedsvold igjen. Ved sin død i 1865 må han nesten regnes som småbruker. Var representant for Ullensaker til Arbeiderlandsmøtet i Christiania 1850. Var først medlem av Krybelsborg arbeiderforening og seinere Borgen arbeiderforening.

LARS LARSEN LANGBAKK

Gjestgiveren Lars Larsen Langbakk ble født på plassen Holterbråten i Fenstad i Nes 1797, men bodde på Langbakk i Ullensaker fra omkring 1828 fram til sin død 1881. Han eide både Langbakk utskilt fra Kværner, fra 1828 og Smedstuen under Nedre Lund fra 1857. Lars Larsen Langbakk er gardbruker og selveier fra 1828 og som sådan over middels i Ullensaker. Fra 1845 til 1861 er han også privilegert gjestgiver og skystasjonsholder på Langbakk. Han fikk litt økonomiske problemer utover fra midten av 1870-årene antakeligvis pga. arvegjeld til barna sine.

Lars Larsen Langbakk var medlem og formann av Langbakk arbeiderforening. Han ble faktisk kalt overformann og var muligens formann for alle foreningene i Ullensaker. Fratrådte som formann seint på høsten 1850.

JOHAN OLSEN RANDBY

Han ble født ca. 1814 sannsynligvis på Randby som sønn av Ole Olsen Randby. I 1837 bodde han på garden Hillern. Han var blant de sentrale thranittene. Formann for Borgen arbeiderforening.

THRANITTER FRA BORGEN

Følgende 17 thranittere var alle bosatt på Borgen Store og Lille i 1850 og 1851:

JOHAN LARSEN BORGEN

Han ble født på Holen i 1818, men giftet seg i 1845 med Karen Dorthea Olsdatter Hertenberg og fikk i 1846 skjøte på en part i Borgen Store og flyttet dit. Johan Larsen Borgen må regnes som en middels stor gardbruker og selveier fra denne tida. Han drev også med plankekjøring og fikk i 1862 handelsbevilling som landhandler. Han var medlem av Borgen arbeiderforening og var representant fra Borgen forening til landsmøtet i Christiania i 1850.

TORSTEIN GULBRANSEN BORGENBRÅTEN

Torsten Gulbransen Borgenbråten ble født rundt 1790 i Strøm i Sør-Odal og døde på Borgenbråten i 1868. Han fikk skjøte på dette småbruket i 1847. Borgenbråten er skilt ut fra Borgen Store. Han var småbruker og selveier fra 1847 og føderådsmann fra 1863. Fra 1864 var han fattigunderstøttet. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

AMUND AMUNDSEN BORGEN

Han ble født i 1821 i Vinger og bodde på Borgen Store fra 1830 til han utvandret til Amerika i 1869. Han var småbruker og selveier og dessuten snekker. Drev også med litt plankekjøring for sin far i 1840-årene. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

LARS LARSEN BORGEN

Lars Larsen Borgen ble født på Borgen Store i 1812 og døde også der. Han fikk i 1831 skjøte på en part i Nedre Oppen, men bodde her bare 4 år. Han var en middels stor gardbruker og selveier i 1850. Han drev også med plankekjøring i 1830- og 1840-årene. Lars Larsen Borgen samt hans kone og yngste sønn døde av kolera i 1853. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

LARS LARSEN BORGEN D.Y.

Han ble født på Borgen Store i 1833, men flyttet til Østre Aker i 1855. Han jobbet på sin fars gard i 1850. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

LARS HANSEN BORGENTJELDET

Lars Hansen Borgentjeldet ble født 1812 på Kykeneie, men bodde på Borgeneie fra 1815, på Øvre Lundseie fra 1836 og på Åseie i 1839. Samme året fikk han kontrakt på plassen Borgentjeldet under Borgen Store. Husmannskontrakten ga ham og hans kone, Dorthea Hansdatter, rett til plassen i deres levetid mot en årlig avgift på 3 Spd og arbeidsplikt på kun 12 dager i året i onnene. Dette ble ansett å være en god kontrakt da han i tillegg fikk ta materialer i vertens skog til bygging av husene på plassen. Lars Hansen Borgentjeldet var skredder, men også husmann med jord. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

OLE OLSEN SMEDHAGEN

Han ble født 1799 på Smedstuen under Lund og døde i 1869 på Borgen. Han flyttet i 1848 til Smedhagen utskilt fra Borgen Store som han fikk skjøte på i 1845. Før det bodde han både på Lundseie, Onsrudeie og Langbakk. Ole Olsen Smedhagen var husmann til midten av 1840-årene, småbruker og selveier fra 1845 til 1862 og deretter føderådsmann. Hovedyrket hans var smed. Ole Olsen Smedhagen var gift med Anne Marie Larsdatter Borgen. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

CARL GULBRANDSEN BORGENTJELDET

Carl Gulbrandsen Borgentjeldet ble født på Borgen Store i 1827 og bodde der til han i 1874 flyttet til Østre Aker med sin familie. Han var gift med Anne Marie Johnsdatter Villersrud. Omkring 1850 jobbet han på farens gard og var også plankekjører. Fra 1861 til 1872 da Borgen Store ble solgt, ble han regnet som småbruker og selveier og i 1875 ble han omtalt som snekker. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

LARS SØRENSEN LYSHAUG

Han ble født 1802 på plassen Lyshaug under Borgen Lille. Lars Sørensen Lyshaug var gift med Marthe Larsdatter Oppen. Han fikk selv skjøte på plassen i 1840 og døde her i 1869. Han var fra 1840 en typisk småbruker og selveier. Han jobbet også som plankekjører i 1830- og 1840-årene. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

OLE THOMASSEN BORGENTJELDET

Født 1829 på Borgeneie og hadde adresse i Østre Aker i 1875. Gift i 1860 med Cathrine Oline Larsdatter. Han flyttet fra Borgeneie til plassen Tajet under Oppen Nedre før 1865 og ut av bygda mellom 1865 og 1875. Ole Thomassen Borgeneie jobbet som tjenestekar eller dagarbeider rundt 1850 og fra 1860 var han husmann med jord. I 1875 var han skomakerarbeider med egen forretning. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

HENRIK JENSEN BORGEN

Henrik Jensen Borgen ble født 1805 på Borgen Lille og giftet seg med Kari Thorstensdatter fra Borgenbråten. Han overtok Borgen Lille etter faren og fikk skjøte i 1845, men garden ble tvangssolgt på auksjon i 1865. Han flyttet da til sønnen på Borgenbråten under Borgen Store hvor han bodde i 1875. Han var en typisk småbruker og selveier, men hovedarbeidet var jobben som farver. Fra 1868 ble han fattigunderstøttet.

CHRISTIAN OLSEN BORGEN

Han ble født i 1830 på Borgen Lille og flyttet fra bygda og innover mot Christiania i 1855. Foreldrene var Ole Jensen fra Borgen Lille og Dorthe Christiansdatter Ursin. Christian Olsen Borgen var farverdreng i 1850 og kjørte også planker året før. Han var en dyktig fiolinspiller og tjente penger på dette. Han var fra 1855 og 2 år framover landbruksskolestudent. I 1865 oppga han å være kontorist og i 1875 trelasthandler.

OLE HANSEN SNEDKERSTUEN

Ole Hansen Snedkerstuen ble født på Borgeneie og bodde fra slutten av 1840-årene på plassen Snedkerstuen under Borgen Lille. Fra 1865 var han eier av plassen. Han var gift 2 ganger. Først var han gift med Marthe Trondsdatter Åseie og seinere med Dorthea Hansdatter Tvetereie fra Sørby Østre. Hans hovedyrke var skomaker, men ble nevnt som husmann med jord og etter hvert som småbruker og selveier. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

CARL HANSEN BORGENEIE

Han ble født i 1825 på Borgeneie og bodde her også rundt 1850. I 1850-årene fikk han plass på Fladbyseter under Fladby Store og her bodde han både i 1865 og i 1875. Han var utlært farver i 1850, men arbeidet som snekker fra 1851 og i hvert fall til 1875, selv om fikk seg husmannsplass. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

GUSTAV OLSEN BORGEN

Gustav Olsen Borgen ble født i Christiania. Moren var imidlertid fra Borgen Lille og faren overtok en part av den i 1827. Han vokste opp på Borgen Lille og fikk skjøte på bruket av sin mor i 1846. Kjøpte selv en liten part av Borgen og la til. Han var en middels stor gardbruker og selveier fra 1846 til 1877 da han ble føderådsmann. Gustav Olsen Borgen var fjerdingsmann og veirodemester i distriktet i årene 1854-56. Han var medlem av Borgen arbeiderforening og var en av de mest aktive thranittene i Ullensaker.

HANS PAULSEN BORGEN

Han ble født på Borgen Lille i 1808 og døde på Borgen 1870. I begynnelsen av 1840-årene fikk han en dom som innebar 3 års straffearbeid på Fredrikshald, men vendte tilbake som tjenestekar på Borgen i 1851 og var innerst på Randbyeie i 1854. I 1865 losjerte han hos husmann Ole Olsen og var gardsarbeider. Han var da skilt fra sin kone Dorthea Pedersdatter Randbyeie. Fra 1863 mottok han fattigunderstøttelse og Fattigkassa bekostet hans begravelse.

OLE THORESEN BORGEN

Han er født i Ullensaker, muligens i 1819 og giftet seg med Anne Nilsdatter Oppeneie i 1860, selv om de hadde et barn sammen allerede i 1845. Han tjente på Borgen fra 1840-årene og var tjenestedreng der i 1851. Familien flyttet deretter til en plass under Lyshaug i Nannestad mellom 1865 og 1875. 1865 var han småbruker og selveier samt tømmermann. I 1875 ble han omtalt som husmann uten jord og dagarbeider. Han var medlem av Borgen arbeiderforening.

Kilder: Tore Pryser

Statsarkivet. Digitalarkivet Folketellinger 1865 og 1875.

HUSMANNEN

Livet til husmannen Jacob Eriksen fra Ullensaker ble fulgt gjennom protokoller, folketellinger og kirkebøker for å belyse et husmannsliv.

Hans far, Erich Israelsen var husmann først på Kjennsdalen under Wethal, hvorfra han ble kastet ut i 1840. Han hadde da gjeld. Så dro han videre til Åseie, antakelig Jansstuen.

Jakob ble født 19. mai 1821 på Vettalseie. Han hadde giftet seg første gang i 1845 med husmannsdatteren Johanne Gulbrandsdatter fra Vettalseie, som imidlertid døde før 1850. I 1851 gifter han seg på nytt med en annen husmannsdatter, Marthe Nilsdatter fra Brennieiei. Han var da innerst på Åseie. Dette året er Jakob Eriksen registrert i lensmannsrapporten som medlem av Borgen arbeiderforening i Ullensaker. Han karakteriseres i lensmannsrapporten som "inderste, givt og tømmermand, men fattig."

Han bodde en stund på Åseie som etter hvert ble tvangssolgt. Situasjonen bedret seg, så han skrev i 1854 kontrakt på husmannsplassen Andersbråten under Ås hos lensmann Bøhn. Jacob Eriksen bodde også noen år under Vølneberg i Sørumsund før han i 1865 ble losjerende på Smedstuen under Lund nedre med kone og 5 barn. Han oppga å være tømmermann. Fattigprotokollen viser at han var fattigunderstøttet fra 1865 og at han i 1868 reiste fra sin familie til Amerika. I 1871 reiste imidlertid kona og de to yngste barna etter ham med billett betalt fra Amerika.

Tom Halvorsen, leder av Romerike Historielag, fortalte om en av Erich Israelsens døtre, Syrene, søster til Jacob Eriksen.

Syrene ble født 17. desember 1823 i Nes, men oppvokst i Ullensaker. Hun startet som stedfortredende icklekone for moren Johanne Arnesdatter allerede som 12-åring og ønsket å bli jordmor. Etter å ha fått økonomisk og annen hjelp fra pasienter, kom hun inn på Jordmorskolen i Christiania. Hun ble

uteksaminert i 1846. Syrene fortalte i Jordmorforeningens tidsskrift i 1896 om sin tid som jordmor.

1851 fikk hun jobb som jordmor i Hurdal. Hun og mannen kjøpte en av Knai-gardene, men tida i Hurdal ble vanskelig. Mannen var drikkfeldig, terrenget hun sleit seg gjennom var tungt og avstandene var lange. I 1866 hadde hun fått nok. Hun tok med seg de 12-årige tvillingjentene og dro til Førde. Sønnen ble igjen hos faren som gikk konkurs. De to flyttet da til Hadeland.

Syrene gjorde det bra i Førde. Hun ble etter hvert enke og giftet seg på nytt med en smedmester i 1878. Allerede etter 2 års ekteskap skilte hun seg fra ham og betalte ham ut med kr. 600.-.

1888 reiste hun til fødselsstiftinga i Bergen hvor hun lærte seg å bruke fødselstang.

3 av de 4 barna hennes emigrerte til Amerika. Syrene døde i 7. august 1903. Hun eide da flere eiendommer og hadde kr. 5000.- på konto i Førde Sparebank.